

XIII аср бошларида Чингизхон бошчилигидаги мўгул кўшинларининг Марказий Осиёга юриши минтака тарихи учун энг халокатли воқеалардан бири бўлди. Бу боскин нафакат сиёсий ҳокимиятларни агдарди, балки минг йиллар давомида шаклланган шаҳар цивилизациясини, илмий-маърифий муҳитни, демографик таркибни ва иқтисодий тизимни издан чикарди. Ҳозирги ўзбек халқи аждодлари бўлган туркий ва маҳаллий исломлашган халқлар бу фожиянинг энг оғир оқибатларини бошидан кечирдилар. Ушбу мақолада Чингизхон босқинининг ўзбек аждодларига етказган ижтимоий, иқтисодий, маданий ва демографик зарарлари тарихий манбалар асосида таҳлил қилинади.

1. Боскин арафасида Мовароуннахр ва Хоразм ҳолати

Чингизхон босқинидан олдин Мовароуннахр ва Хоразм:

Ислом цивилизациясининг йирик марказларидан, шаҳарлашган, савдо-сотиқ ривожланган, илм-фан, меъморчилик, хунармандчилик гуллаган ҳудудлар эди.

Бухоро, Самарканд, Урганч, Марв, Нишопур каби шаҳарлар нафакат минтақада, балки бутун ислом оламида илмий ва иқтисодий марказ сифатида танилган эди. Бу шаҳар

Муаллиф:
07.01.2026 15:29 -

аҳолисининг катта қисми туркий ва маҳаллий эронзабон мусулмонлар бўлиб, улар кейинчалик ўзбек халқининг этник асосини ташкил этган.

2. Демографик ҳалокат

Чингизхон қўшинларининг юриши давомида:

юз минглаб, айрим манбаларга кўра миллионлаб одамлар ҳалок бўлди,
бутун шаҳарлар аҳолиси кириб ташланди,
кишлоқлар ер билан яқсон қилинди.

Ибн ал-Асир, Жувейний, Рашидиддин каби тарихчиларнинг ёзишича, Урганч, Бухоро ва Самарқандда аҳолининг жуда катта қисми ўлдирилган. Бу демографик фожиа ўзбек аждодларининг табиий ўсишини асрлар давомида секинлаштирди.

3. Иқтисодий тизимнинг вайрон қилиниши

Боскин натижасида:

сугориш иншоотлари бузилди,
каналлар, ариқлар қўмилди,
деҳқончилик инкирозга учради.

Айникса, Хоразм ва Зарафшон водийларидаги сунъий сугориш тизимларининг йўқ қилиниши минтакани иқтисодий қашшоқлаштирди. Савдо йўллари узилди, ҳунармандлар қатламлари йўқолди. Бу ҳолат ўзбек аждодларининг иқтисодий мустақиллигига катта зарба берди.

4. Илм-фан ва маданиятга етказилган зарар

Чингизхон боскинининг энг оғир оқибатларидан бири — маданий ҳалокат эди:

кутубхоналар ёқиб юборилди,
олимлар қатл этилди ёки қочишга мажбур бўлди,
мадрасалар вайрон қилинди.

Бухоро ва Самарқанд каби илм марказларининг таназзули бутун минтаканинг маънавий ҳаётига салбий таъсир кўрсатди. Бу ўзбек аждодларининг илмий анъаналарини узок муддатга узиб қўйди.

5. Ислокий ҳаётга етказилган зиён

Мўғул босқини даврида:

масжидлар таҳқирланди,
уламолар ўлдирилди,
диний ҳаёт издан чиқди.

Муаллиф:

07.01.2026 15:29 -

Ибн ал-Асир бу фожиани «Ислом тарихи бошига тушган энг катта мусибатлардан бири» деб баҳолайди. Бу ҳолат ўзбек аждодларининг диний-маънавий бирлигини заифлаштирди.

6. Этник ва сиёсий оқибатлар

Чингизхон боскинидан сўнг:

махаллий сулолалар йўқ килинди,
сиёсий ҳокимият мўгул элитаси қўлига ўтди,
туркий аҳоли асрлар давомида ташки ҳукмронлик остида қолди.

Гарчи кейинчалик мўгуллар туркийлашиб, исломни қабул қилган бўлсалар-да, боскиннинг илк босқичида ўзбек аждодлари сиёсий субъектликдан маҳрум этилди.

Чингизхон босқини ўзбек халқи аждодлари учун тарихий фожиа бўлди. Бу босқин:

демографик ҳалокат,
иқтисодий таназзул,
маданий ва илмий инкироз,
маънавий ҳаётнинг заифлашуви қаби оғир оқибатларни келтириб чиқарди.

Гарчи кейинги асрларда Марказий Осиё яна тикланиб, янги давлатлар ва маданият юзага келган бўлса-да, Чингизхон босқини етказган зарарни тўлиқ қоплаш учун асрлар талаб қилинди. Бу воқеа ўзбек халқи тарихида оғохлантирувчи ва ибратли саҳифа сифатида қолмоғи лозим.

Абу Муслим (профессор)